

Marijona Barkauskaitė

MEILĖS LUKŠIENĖS TVARIŲJŲ VERTYBIŲ IŠTAKOS

Anotacija. Straipsnyje analizuojama ir siekiama atskleisti Lietuvos švietimo sistemoje iškeltų principinių nuostatų – žmogaus vertės (humanizmo), laisvės (demokratiškumo), tautiškumo (racionalumo), nuolatinio mokymosi (atsinaujinimo ir kaitos) atsiradimo ir įtvirtinimo, kurių suformavimui neabejotinos įtakos turėjo M. Lukšienės vertybinių nuostatų tikėtinos ištakos. Jos siejamos su M. Lukšienės asmeniu ir tvariųjų vertybių susiklostymui įtaka dariusia šeimos aplinka. Straipsnis parengtas studijuojant habilit. dr. M. Lukšienės „Laiko prasmės“ ir „Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba“.

Esminiai žodžiai: žmogaus vertės, laisvės, tautiškumo, nuolatinio mokymosi, vertybinės nuostatos, tvarumas.

Įvadas

Rengiant Nacionalinės švietimo sistemos pagrindinį dokumentą „Lietuvos švietimo koncepciją“ suformuluotų principų įgyvendinimas turėjo laiduoti pagrindinius ugdymo tikslus: visapusišką (holistinį) asmens fizinių, psichinių, dvasinių galių plėtotę, sudarant sąlygas saviraiškai, individualybės atsiskleidimui, rengiant asmenį savo gyvenimą grįžti bendražmogiškoms vertybėms „ugdyti pilietiškumą, asmens teisių ir pareigų šeimai, tautai, visuomenei ir Lietuvos valstybei sampratą bei poreikį dalyvauti Respublikos kultūriniame, visuomeniniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime“ (p. 18). Suvoikiant šių ugdymo tikslų vertę šiandienio gyvenimo kontekste, kyla klausimas – kodėl, iš kur, kaip juos pagrindė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iniciatorė, švietimo reformos kūrėja, tautinės mokyklos conceptualiųjų vertybinių pamatų pagrindėja habilit. dr. M. Lukšienė.

Mokslininkės darbų studijos, bendro darbo ir jos gyvenimo refleksija leidžia teigti, kad M. Lukšienė mokslininkų apibūdinama kaip fenomenali asmenybė, kuriai žmogaus, kaip visuomenės, tautos pagrindo, ugdymo problemos ne tik rūpėjo nuo mažumės, bet jomis ir gyveno įsipareigojusi sakydama „dabar jaučiuosi atsakinga už viską“. Analizuodamas darbo ir bendravimo su daktare M. Lukšiene įvairias situacijas, suvoki Jos vertybinio pasaulio pločio, gylio neapibrėžtumą ir didybę. Ieškai atsakymo – kas implikuoja Daktarės vertybių tvarumą, įgyvendinant

tai visu gyvenimu pačiose sudėtingiausiose situacijose, išliekant oriai ir atsakingai.

Todėl keliamas tikslas – išaiškinti Meilės Lukšienės tvariųjų vertybių ištakas. M. Lukšienės teiginys apie tai, kaip „svarbu ugdyti nuostatą, kad lengva nuslysti per gyvenimą paviršiumi“ (1993), jos buvo suvoktas labai anksti ir siekta „nenuslysti“.

Neatsitiktinai habilit. dr. M. Lukšienės išskirtinį vaidmenį pripažino UNESCO (2013-ieji UNESCO paskelbti Meilės Lukšienės 100-ųjų gimimo metinių sukakties minėjimo metais), Lietuvoje daugėja tyrimų, analizuojančių jos rašytinį palikimą, veiklą.

Ištirtumas. Meilės Lukšienės rašytinius tekstus, veiklą, Lietuvos švietimo reformos dokumentus tyrinėjantys mokslininkai (Bruzgelevičienė, 2008, 2010; Tijūnėlienė, 2010; Jackūnas, 2010; Bitinas, 2010; Aramavičiūtė, 2010; Ališauskas, 2010; Martišauskienė, 2010; Zaborskaitė, 2010; Pečiuliauskienė, 2010; Linkaitytė, Jakubauskaitė, 2010; Gaižutis, 2010; Grabauskienė, 2010; Barkauskaitė, 2010) pripažįsta, kad Lietuvos švietimo reformos dokumentai paremti vertybiniais principais, kad pastariesiems suformuluoti didelę įtaką turėjusi M. Lukšienė, kuri jau pirmajame Steigiamajame sąjūdžio suvažiavime teigė, kad „reikia gilaus žmogiškojo orumo, tautinės savivarbos, kurie įpareigoja kiekvieną elgtis oriai, pagarbiai su kiekvienu žmogumi, su kiekviena dora mintim. Bet reikia taip pat ir tvirtumo teisybę ir teisę palaikyti. Švietimas tame kelyje į žmogaus ir tautos savarankiškumą atlieka labai svarbų vaidmenį <...> kol šitaip švietimo nepripažins kaip tautos esminio savikūros būdo politinis elitas, pati visuomenė, tol Lietuva neturės savikūros instrumento, savo laisvės instrumento“ (1989, p. 31). Šias ir kitas M. Lukšienės idėjas, tapusias švietimo reformos pamatinėmis vertybinėmis nuostatomis, 2001 m. apibendrino D. Sauka straipsnyje „Reforma ir jos autorė“.

Filosofai, psichologai, edukologai mokslininkai ir praktikai, net politikai pasisakymuose, diskusijose labai dažnai įvardija M. Lukšienės išmintį, atsakingumą, įsipareigojimą, tautinį stiprumą, principingumą, drąsą, dvasinį intelektą, kurį D. Zoharas ir I. Marshallas (2006) apibrėžia kaip dvasinį intelektą, apimantį tai, kaip mes suvokiame prasmės, vizijos, vertybių ir pagrindinio tikslo būtinybę, kaip prie

šių dalykų priartėjame ir kaip juos panaudojame. Mokslininkų, pažinojusių Daktarę, žmonių vertinimu, M. Lukšienės dvasinis intelektas reiškėsi pačiu aukščiausiu lygmeniu. Tačiau gilesnių jos mokslinių darbų ir veiklos analizių nėra. Iki šiol mokslininkai nekėlė klausimo, kokių pagrindų, kokiomis aplinkybėmis aukščiausios „prabos“ vertybiniai principai galėjo susiklostyti. Šiame straipsnyje tyrimas orientuojamas vertybių tikėtinoms ištakoms atskleisti. Tai suponuoja **tyrimo naujumą**.

Rašytiniuose tekstuose ir kurtuose švietimo reformos dokumentuose M. Lukšienė išskirtinai pabrėžia šeimos vaidmenį asmens ugdymui. Pačios mokslininkės šeimos vertybinių tradicijų tęstinumo analizė parodo, kaip šeimoje susiklosčiusių vertybių įtaka gali lemti asmens gyvenimą, jo veiklą, turėti įtakos visuomenei svarbiems darbams atlikti. Todėl tyrimas aktualus vertybių ugdymo šeimoje esmei supracuoti.

Tokiame kontekste formuluojama problema: kokios yra tvariųjų vertybių, skleistų Meilės Lukšienės, ištakos?

Objektas – Meilės Lukšienės vertybinių nuostatų ištakos šeimos tradicijoje.

Tikslas – atskleisti Meilės Lukšienės tvariųjų vertybių tikėtinas ištakas.

Uždaviniai:

1. Atskleisti M. Lukšienės šeimos vertybinių nuostatų tradicijas;
2. Išryškinti šeimos vertybinių tradicijų sąsajas su M. Lukšienės kaip literatūrologės, kultūrologės, pedagogės vertybine pozicija gyvenime;
3. Išryškinti šeimos vertybinių tradicijų sąsajas su M. Lukšienės formuluotomis nuostatomis Lietuvos švietimo reformos dokumentuose.

Straipsnyje taikoma kokybinio tyrimo turinio (*content*) analizės strategija, t. y. vertybių įvardijimą įvairiose veiklos situacijose naudojant analizę, aprašymą, apibendrinimą, abstrahavimą, išryškinant vertybes, kuriomis savo gyvenimą grindė artimiausi M. Lukšienės aplinkos žmonės – seneliai, tėvai, jų draugai, bendraamžiai. M. Lukšienės vertybių raiškos pradmenų ieškota analizuojant daktarės parengtus leidinius „Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba“ (1956), „Laiko prasmės“ (2004), taip pat M. Lukšienės publikacijas: „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“ (1991), „Lietuvos švietimo koncepcija“ (1992), „Lietuvos švietimo reformos gairės“ (1993), „Jungtys“ (2000). Analizuojant mokslinio tyrimo duomenų šaltinį „Laiko prasmės“ tekstą siekiama nustatyti esmines šeimoje susiklosčiusias vertybines nuostatas. „Laiko prasmė“ tekstai, t. y. M. Lukšienės mamos atsiminimai, atskleidė tiriamą reiškinių –

vertybinių nuostatų susiklostymą. Šiame straipsnyje išskiriamos tik kai kurios vertybės: laisvė, mokslas, tautiškumas, pagarba ir rūpestis kitais, atsakomybė, įsipareigojimas, suvokiant, kad jos persipina ir tampa pamatinėmis, įsitvirtinant visomis kitomis žmogaus vertybinio pasaulio dedamosiomis.

Tyrimo rezultatai

Julija Janulaitytė (Biliūnienė-Matjošaitienė) prisiminimuose apie tėvų gyvenimą, savo vaikystę pačiais įvairiausiais kontekstais atskleidžia ir visos šeimos vertybinį pasaulį. Analizuojamų vertybių puoselėjimą M. Lukšienės mamos Julijos Janulaitytės (Biliūnienės-Matjošaitienės) šeimoje galima pastebėti pačiose įvairiausiose situacijose, sprendžiant socialines, kultūrines, švietimo, ekonomines, politines problemas. Studijuojant M. Lukšienės monografijos „Laiko prasmės“ pirmąją dalį, kurioje pateikiami mamos J. Janulaitytės (Biliūnienės-Matjošaitienės) prisiminimai apie šeimos narių vaikystę ir jaunystę išryškėja šios šeimos netipiškos tam laikotarpiui nuostatos, elgesys, parodantis laisvę, drąsą, žmogiškąjį orumą ir kt.

Laisvė. Matas Janulaitis (Julijos tėvas, M. Lukšienės senelis) žegnotis dažniau pradėjo, bet nieko nepadeda... zuja galvoj mintys kaip bitės apie avilį: „<...> kaip drąsiai pasielgė su ponu, kaip ponas turėjo pykti, kad baudžiauninkė jo neklausė“ ir nenuėjo jo pakviesta (p. 22). „Matas visai ištirpo. Apie kraitį negalvoja, kad tik jinai sutiktų tekėti už jo <...> o tai retenybė“ (p. 23). Baudžiauninko dukros Agotėlės laisvo žmogaus pojūtis, dora ir drąsa Matui Janulaičiui buvo būsimos žmonos didžiausias kraitis. Tai buvo Mato Janulaičio laisvės pripažinimas, pasirinkimo pasipriešinant tradiciniam kraičiui, socialiniam statusui (ne ūkininkaitė). Laisvė buvo ryški vertybinė nuostata Agotos ir Mato Janulaičių šeimoje. Kartu su išrinktąja Agotele Janulaičiai susilaukė „tuzino vaikų“, kuriuos užauginti teko vienai mamytei – Agotelei (M. Lukšienės senelė – M. B. past.). „Mano mamytė – galima pasakyti, tokia motina (bene) viena Lietuvoje, anuo laiku, su didele vidaus erudicija, principinga, nieko svetimo, doram, teisingam būti. Pati beraštė, bet vaikams noras kuo daugiau duoti dvasinio visokeriopo turto, mokinti, šviesti“ (p. 30). „Didelėj šeimoj linksma, visokių išdaigų atsiranda... vieni kitiem ranką paduodami išsikapanojom“ (p. 31).

Gimnazistas Augustinas (Janulaitis) priėjęs pačiui mamytei į ranką sakydamas: „Tamsta, mamyt, prašo ateiti ryt direktorius į gimnaziją... skaičiau draudžiamą knygą, inspektorius pamatė, atėmė. Ta knyga buvo prieš valdžią... Mamytė prisiminė

Valančiaus žodžius – draudžiamas knygas skaityk ir kitam duok“ (p. 33). Laisvė pasirinkti, atsakingai elgtis, veikti, nepažeidžiant kitų laisvės, bet padedant kitiems laisvę suvokti buvo ryški vertybinė nuostata Agotos ir Mato Janulaičių šeimoje pačiose įvairiausiose situacijose. Julija Biliūnienė-Matjošaitienė rašo, kad mama nuėjo pas gimnazijos direktorių, išklaušė jo priekaištus dėl sūnaus Augustino, pažadėjo „rimtai“ pasikalbėti. Tačiau tas ir kiti įvykiai dar labiau sutvirtino šeimos nuostatą – priešinimąsi, karingumą prieš carizmą, socialinę nelygybę, lietuviškos spaudos draudimą, lietuviybės persekiojimą.

Laisvė – demokratiškumas, kaip pamatinė vertybė žmogui, tautai, valstybei – Janulaičių šeimos nariams buvo šventos į jas einant, puoselėjant, saugant ir apginant, ją pajaučiant ir kt. buvo plėtojamos visomis galimomis prasmėmis. Pasimėgauti laisve buvo labai svarbu. „Padauža“ Julija su pagranduke Verute (Alseikiene – Marijos Gimbutienės mama) sugalvoja, kad laisviausi iš visų yra paukščiai, nes kur nori, ten nuskrenda, mėgaujasi laisve. Gera būtų ir joms mokėti skraidyti „pasidarykime paukščiais“, „kiek daug pamatytumė“, „vanagą pagausime, pas gandrą į lizdą nutūpsime, mažiukų pažūrėsime“ (p. 37). Julija riša vantas prie rankų, sparnus padaro, „išikaparnoja“ į medį ir „šoku skristi, nesuskubau suplasnoti, kai žnektelėjau į žemę“ (p. 37). „Norėjau aukščiau pakilti, paskraidyti“, laisvu paukščiu pabūti, – paaiškino mamytei, kuri buvo išsigandusi, bet nebarė, tik „duonos su sviestu užtepus padavė“. Visi sumanymai – „kopūstų kubilu nuplaukti į Ameriką“, kurti svajones ganant žąsis, vaikstant tarp „ubagų“ atlaiduose ir atiduodant jiems nupirktus skanėstus – netiesiogiai, bet visur buvo jaučiamas mamos rodomas pavyzdys arba pritarimas vaikų poelgiui, susijusiam su jo laisvės pasireiškimu, apsisprendimu laisvei arba pagalba kitam, siekiančiam laisvės.

Rūpestis ir pagalba kitam. Su „laisvės“ suvokimu, jos puoselėjimu Julijos šeimoje ypatingai buvo branginama nuostata „pagalba kitam“. Vardijant vyriausios sesutės Onutės apsisprendimą 500 rub. (tėvelio sukauptų) pasogą atiduoti broliukui Juozui, kad tęstų mokslus kunigų seminarijoje, paaugoti „gražųjį paukštelį (saldainį) ubagėliui kupreliui, vėliau socialiai pavalgydinti sergantį ir silpnutį Joną Biliūną pačiai alpstant nuo nevalgymo, dantų sutvarkymą neimant užmokesčio iš „vargšo žmogelio“... tai M. Lukšienės mamos gyvenimo nuostata, kurios ji nepažeidė per visą ilgą gyvenimą. Vertybinė nuostata „pagalba kitam“ Julijai Biliūnienei-Matjošaitienei dažnai buvo susijusi su drąsa (atsisaukimų išnešiojimas), rizika (draudžiamos literatūros slėpimas), pasiaukojimu (atsakomybės už kitų veiksmus prisiėmimas).

Mokslas. Būti laisvam pasirenkant, veikiant, įsipareigojant ginti laisvę, Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės autentiškų prisiminimų įvairiuose kontekstuose ypač daug buvo vaikystėje ir paauglystėje siejant tai su mokslu. Šeimoje ypač buvo gerbiamas visą gyvenimą puoselėjamas mokymasis, mokslas, žingeidumas sužinoti, patirti, pritaikyti.

Mamytė Agota neprieštaravo Julijos norui mokytis ir išleido pas Dabrikų Ulijoną – daraktorę, kur „dūzgiant jos rateliui pervargus nuo šlebizavimo, kartojimo, painiojimosi nuvargus ir apsvaigus „parėjau namo verkdama“. Mamytė paklausė: „Gal užteks tų mokslų?“ Ašarojant, bet tvirtai atsakytą: „Eisiu pas tetą Julijoną“ (p. 48). Atsispirta ir bendraamžių vilionėms pažaišti, pasivažinėti rogutėmis, bet tuo nenuitildytas noras: „Mamyte aš noriu išmokti rašyti, parašyčiau laiškus brolyčiams.“ „Per žiemą Gusteliui ir Praneliui parodžius raides (Šiauliuose, kur jie mokėsi) išmoko Julija rašyti, o iš namo šeiminkės – siuvinėti, kabliuku nerti – vis tai mokslas.“ Vėliau Julija rašyti išmokė sesutę Verutę. Ramybės, susiklausymo, liaudies dainų, giesmių, pasakų, įvairiausių darbų, juokų išmokstama buvo žiemos vakarais, prieš tai pasirūpinus, kad rytojaus diena mamai ir šeimai būtų lengvesnė: kas malkų atnešė, kas vandens, kas sausų balanų priskaldė šitos ir kitos „pamokos“ stiprino norą mokytis. „Norą mokytis stiprino mamytės slapta atvežtas „Varpo“ laikraštis ir garsiai visiems perskaitytas pirmas straipsnis apie „Kražių skerdynę“. Mokyta iš nuotykių, pasakų, sektų naktigonėse, kur pavaduojant pavargusius vyresniusius brolius buvo labai dažnai Julijos jota, o ten prie laužo ir „slaptas laikraštis“ garsiai skaitytas, kai kam ir „pirmą kartą pamatytas“.

Ypač pažymėtinas Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės atkaklumas ir siekimas – mokytis. Užsidirbusi kelis rublius už numegztą kunigui staltiesę, atsisakant naujo „vatinuko“ ir manant, kad susidėti 27 rub. yra „gera pradžia mokslui“, Julija prašo mokytis. Išskirtinas Agotėlės „šviesumas“ pritariant Julijos didžiausiam norui mokytis: „Pilna laisvė, mamytė su viskuo sutinka... mano sieloj saulė šviečia <...> išvažiuoju mokytis, nors ir esu sena – 14 metų (p. 68). „Mane moko, o aš vakarais mokau Verutę, tą patį daro Augustinas, sugrįžęs iš universiteto“ (p. 69).

Labai subtiliai, kai kada perkeltine prasme parodoma, kaip mokslas, mokymasis daro žmogų ne tik protingesnį, bet ir „jaunesnį“: „12 metų sena vadinu“, „septyniolikos pradėjau jaunėti, aštuonioliktais buvau kaip su sparnais“ (p. 71). Šiais įsivertinimais autorė pagrindžia nuolatinio mokymosi svarbą, „kas sudaro sąlygas“ žinoti ir būti ne tik vykstančių problemų sukuryje, bet ir prisidėti prie jų sprendimo, ku-

riant „šviesesnę“, „kultūringesnę“ šalies ateitį. Išryškėja ir įsipareigojimas padėti „šviesėti“ kitiems.

Tautiškumas. „Ketvirtą valandą ryto knygnešį, atnešusį keturiolika lietuviškų knygelių, prie mano lango pamatė namo šeimininkė. Apskundė mane klebonui, kuris išbarė, iškoneveikė mamytę.“ Bet kai aš paaiškinau matytei prie lango matyto žmogaus veiklą ir mano džiaugsmas, kad tiek daug mergaičių mokysis lietuviškai „sujaudino mamytę“, kad buvau nekaltai „apkalbėta“. „Nudžiugo, išbučiavo“ tuo prisidėdama prie mūsų siekiamo tikslo, atgauti spaudą ir caro valdžią nuversti, kad turėtume laisvę“ (p. 72). „Reikia žmones šviesinti, per didelę nelygybę: vieniems per daug, kitiems per mažai... užtat reikia kovoti prieš tą skurdą, kad jo nebūtų pasaulyje“ (p. 79). Šeimoje labai anksti suvokta, kad be žmogaus įsipareigojimo, atsakomybės prisiėmimo už savo mokymąsi, veiklą, gyvenimą, kaitą, pažangą, tautinio identiteto ir kitų gražiausių dalykų išsaugojimą. Reikalingas pasiaukojimas dėl vaikų, brolių ir sesių įsitikinimų, laisvės, meilės.

Atsakomybė – įsipareigojimas. Įsipareigojimo, atsakomybės, pasiaukojimo svarbą, šios vertybės neatlyginamą prasingumą ryškiausiai nusako Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės meilė ir pasiaukojimas Jono Biliūno gyvenimo, kūrybos saugojimui, pratęsiamui, jo įsipareigojimų prisiėmimui ir įvykdymui, „kuomet mudu susidraugavome, Jonas pasakė: Jeigu mudu tikrai susidraugausime gyvenime, kuris iš mudviejų pirmas mirs, kuris liks, tas turės visas abiejų skolas išmokėti... Skolas išmokėjau, pažadą išpildžiau. Pradėjo atsirasti tuštuma“ (p. 114). Kalbėdama apie Stasį Matjošaitį-Esmaitį Julija Biliūnienė-Matjošaitienė labiausiai džiaugiasi, kad „būta“ pedagogo su „Dievo kibirkšte“, nes „mylėjo tą darbą, mylėjo vaikus, jų nelaimes ir džiaugsmą kartu pragyveno. Vis dairėsi ieškodamas gėrio, grožio vaikuose“ (p. 161). Prieš darbą, kūrybą „Esmaitis žemai lenkė galvą“. Jam rūpėjo visi, jis neatstūmė nė vieno, kiekvienam „padėdavo kilti aukščiau“, „labai rūpinosi švietimu, rūpėjo jam kaimas... rūpinosi kuo daugiau sia teigti pradžios mokyklų Vilniaus krašte, mokėjo jis džiaugtis švietimu“ (p. 162). Parašė „Sakalėlį“, Lietuvos istorijos vadovėlį „Istorijėlį“ (lenkų valdžios konfiskuotą), buvo iniciatorius įkuriant Vilniuje „Kultūros“ švietimo draugiją, aktyviai veikė, dirbo, bet labai „santūrus buvo su kritika kito žmogaus atžvilgiu“. Apibendrinant studijos „Laiko prasmės“ pirmosios dalies mokslinę analizę vertybių aspektu, galima pagrįstai teigti, kad dr. M. Lukšienės mamos Julijos Janulaitytės šeimoje vertybinį pagrindą sudarė laisvės, tautiškumo (identiteto), mokslo, pagarbos ir pagalbos kitam, atsakingumo ir įsipareigojimo besą-

lygiškas pripažinimas, puoselėjimas ir sklaida bendraujant su kitais. Todėl pasitelkus tekstų kokybinę analizę galima teigti išryškėjusias Meilės Lukšienės mamos Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės vertybines nuostatas, kurių pradmenis ji pati kildina iš savo vaikystės, šeimos ir draugų, bendraamžių, supančios aplinkos, aktyvios veiklos, sprendžiant esmines tautos, žmogaus, Valstybės išlikimo problemas, įprasmintas visu savo gyvenimu, kartu jas perduodant ir dukrai Meilei.

Antruoju mokslinės analizės šaltiniu pasirinkta M. Lukšienės parašyta studija „Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba“. Šis šaltinis mokslinei analizei pasirinktas siekiant pastebėti ir išsiaiškinti dvi rūpimas problemas:

1. Kiek ir kaip Julija Janulaitytė (dr. M. Lukšienės mama) vaikystėje ir ankstyvojoje jaunystėje išugdytomis vertybinėmis nuostatomis grindžia savo savarankišką gyvenimą šeimoje, darbe ir visuomeniniame gyvenime;

2. Kokias vertybines nuostatas išskyrė ir įvardijo M. Lukšienė, studijuodama J. Biliūno gyvenimą ir kūrybą, remdamasi rašytojo bendraamžių rašytiniais dokumentais, žodiniais prisiminimais, mamos Julijos pasakojimais.

Studijuojamo šaltinio tekstuose dėmesys skiriamas šioms vertybėms aptarti: laisvės, tautiškumo, rūpesčio ir pagalbos kitam, mokymosi, mokslo vėrtės pajautimo, atsakomybės ir įsipareigojimo pastebėjimui ir įvardijimui. Reikšminga tai, kad studijos „Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba“ analizė išplečia, pagilina ir naujomis situacijomis, kontekstais išryškina dr. M. Lukšienės mamos Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės vertybinių nuostatų tvarumą, kurios tradiciškai įtvirtinamos vaikuose. Bendraminčių veikloje sutikusi ir susidraugavusi su Jonu Biliūnu ji su didžiuliu pagarbumu ir atsakingumu pripažino Jono Biliūno vertybines nuostatas, besąlygiškai įsipareigojusi padėti jam tai atskleisti kūryboje rūpinantis jo sveikata, kuriant ir palaikant kūrybinę aplinką, aukojant save, profesinę karjerą ir kt. Remiantis Julijos prisiminimais, išsakytais studijoje „Laiko prasmės“, kurie patvirtinti bendraamžių M. Lukšienės studijoje „Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba“ bei reflektuojant dr. M. Lukšienės rašytų dienoraščių kontekstus, galima pagrįstai teigti, kad Julija Janulaitytė-Biliūnienė-Matjošaitienė savo šeimoje ir gyvenime ne tik vadovavosi tėvų šeimoje išugdytomis vertybinėmis nuostatomis, bet jos buvo dar labiau išplėtos ir su tvirtintos jos gyvenimo žmonių (sutuoktinių) Jono Biliūno ir Stasio Matjošaičio (slapyvardis Esmaitis) apsuptyje, kurias ji ugdė ir savo vaikuose. Jos dukra Meilė Matjošaitytė-Lukšienė šias vertybes įtvirtino

kurtos Lietuvos švietimo sistemos koncepcijos principuose ir uždaviniuose.

Atsakymai į antrą išsikelto tikslą, kokias vertybines nuostatas išskyrė ir įvardijo dr. M. Lukšienė studijuodama J. Biliūno gyvenimą ir kūrybą, ryškiausiai atsiskleidžia pristatant J. Biliūno šeimos vertybinį pasaulį, santykius ir jo kūryboje pristatomas nagrinėjamas temas. Dr. M. Lukšienė skaitytojus supažindindama su Jono Biliūno šeima, artimaisiais įvardija tuos pagrindinius vertybinius stulpus, kurie vėliau sutvirtinami ir plėtojami Jono Biliūno daugiašakėje veikloje ir kūryboje.

Aptardama J. Biliūno vaikystę, dr. M. Lukšienė įvairiuose kontekstuose akcentuoja, jog „žmogaus vertybės suvokimas, žmogiškoji saviugda augo ir skleidėsi čia pat, vaiko akivaizdoje“ (p. 17). „Tėvai buvo artimiausią ir drauge didžiausią išpūdį palikęs pavyzdys“ (p. 17). Motina vedžiojo sūnų po pasakų pasaulį, liaudies melodijoms palydint“, todėl „liaudies meno, muzikinės kultūros suformuotas suvokimas išliko J. Biliūnui visam gyvenimui“, nes „gimtojoje gryčioje susidūrė su sveika liaudies kultūra, su stipriomis liaudies tradicijomis, su mokslo vertinimu“ (p. 24). Tėvas įvairiose situacijose ir J. Biliūno apsakyme „Lazda“ vaizduojamas kaip „ne kovos žmogus, bet daug galvojantis ir svarstantis, atsakymų ieškantis knygoje, nesiliovė jos ieškojęs gyvenime“ (p. 23). Šiuos bruožus dr. M. Lukšienė pastebi ir J. Biliūno asmenybėje ieškant atsakymo, „kodėl vieniems tur-tai, kitiems skurdas“ arba prisimenant „pareigą rūpintis savo draugų moraline puse“ (p. 45).

Perpindama J. Biliūno šeimoje, mokymosi institucijose išgyventus J. Biliūno potyrius su publikacijose, pasisakymuose išsakytomis mintimis ir kūryboje nagrinėtomis problemomis, M. Lukšienė įvairiuose kontekstuose įvardijo pamatines biliūniško gyvenimo ir kūrybos nuostatas. Tai nusakant teiginiais: „Gilus suvokimas idealo, neleidžiančio jokiais atvejais niekinti vargdienio žmogaus asmens. Jis tai jautė bundantį žmogų savo motinoje, tėve... todėl mokėjo pamatyti visur kitur“ (p. 18). „Liepojos aplinka... ugdė tautų solidarumo jausmą, kuris pasiliko J. Biliūnui visam jo gyvenimui, pagilindamas savo tautos meilę“ (p. 54). Jiems „laimė ir laisvė atrodė čia pat, o „laimės žiburys“ carizmo prislėgtiems žmonėms švietė iš tolo ir atrodė jau pasiekiamas, konkretizuojantis visų siekiamą idealą“ (p. 292). Tuo pačiu nerimstama „dėl lietuvių liaudies tradicinių nacionalinių dvasinių bruožų išsigimimo“ (p. 299). Dr. M. Lukšienė, analizuodama ir vertindama J. Biliūno gyvenimo ir kūrybos kelią, įvairiais aspektais atskleidė, kad rašytojo vertybinė nuostata, rūpestis ir pagalba kitam stebima „iš pat gimnazijos laikų rū-

pėjo visokeriopas žmogaus asmens galių išvystymas, jo etinis taurumas“, išsimokslinimas, elgesys (p. 74). Rašytojas reikalauja, kad principai „persunktų visus žmogaus poelgius, visą jo gyvenimą: ir asmeninius, ir visuomeninius santykius“, negyventi vienaip saktant, kitaip elgiantis, nes didžiausia gyvenimo vertybe rašytojas laiko „žmogaus šilumą kitam žmogui“ (p. 140). Su didžiausiu dėmesiu, subtilumu ir skausmu atskleidžia Joniuko situacijos dramatiškumą, „kai jis mažutis niekieno nemylimas, neužtariamamas, atbėgęs pasiguosti, išsiilgtus namus aplankyti „motutės“ išvejamas atgal, bijant prarasti suderėtą algą, skaudžiai pažeidžiant, laužant vaikystę, meilę, nepaliekant vietos žmogiškiems tėvų ir vaikų santykiams. Reikšminga tai, jog dr. M. Lukšienei analizuojant ir pateikiant daug veiksmų, kurie neabejotinai lėmė minimų (nehumaniškų) santykių atsiradimą ne tik tarp skirtingų socialinių grupių, bet kartais „priverstinai“ įsigalinčių ir šeimų tarpusavio santykiuose, įvardijo rašytojo matymą, kad kaip geriausia išeitis humaniškų santykių atsiradimui ir puoselėjimui yra švietimas, mokymasis panaudojant visas įmanomas aplinkybes nepamirštant ir savo galimybių.

Mokymosi, žinojimo, mokslo vertės pajautimą „J. Biliūnas stengėsi įdiegti savo draugams sutvirtinant jų norą rūpintis materialinės ir dvasinės kultūros kėlimu: išrašydavo įvairiausių sėklų ir tas sėklas mokinių būrelio nariai turėdavo parvežti namo ir ten pasodinti ar pasėti... prisikrovę sėklų... kartu su lietuviška literatūra veždavome į kaimą savo giminėms“ (p. 45). Tokioje biliūniškoje veikloje persipynė mokslo, kultūros, šviesesnio gyvenimo siekiai: „J. Biliūnas gyveno tuo pačiu karštu troškimu pasiekti mokslo, paskleisti jį liaudyje, aukštai iškėlus kovos su priešpaula vėliavą“ (p. 57). „Kiekvienas laimėjimas mokslo srity, pasiektas per vargą, per alkanas dienas, kėlė džiaugsmą, didino pačių žinių vertę, o svarbiausia, skatino žmones dirbti, ugdė jautrią visuomeninę sąžinę“ (p. 58).

M. Lukšienė pagrindžia, kad kiekvieno žmogaus vertingumo pripažinimas, bendruomenės kūrimas J. Biliūno buvo suvoktas labai anksti, nes žmogiškoji saviugda augo ir skleidėsi čia pat, vaiko akivaizdoje. Nors pats J. Biliūnas „reikalingas nuolatinės meilės, bet drauge spinduliuoja ta meile ir šiluma kitiems“ (p. 219), džiaugdamasis kiekvienu laiškelio, susitikimu, pokalbiu. Bet čia pat prognozuojamas ir ateities kaitos kelias: „Laimė įsiviešpataus pasaulyje tada, kai visi suvoks žmogaus vertę, tarpusavio santykius remis meile ir pagarba, išnyks klasinė nelygybė“ (p. 313). „Individo laimė – visuotinos laimės dalis, ir jos viena be antros neegzistuoja“ (p. 314). Pažeidimą aukščiausios žmogaus elgimosi normos – „humaniško-

kuriam niekas jokiais motyvais neprivalo nusikalsti“ dr. M. Lukšienė atskleidžia per J. Biliūno apsakymo *Brisių*, kuris netiki, kad taip žiauriai gali pasijuokti žmogus iš seno draugo. Iki skausmo tikroviški vaizdai, pilni humaniškumo, meilės žmogui, vaikui, gyvulėliui, pamirštam papročiui, kalbai, kultūrai, sujungiant žmones bendrai idėjai spręsti, autorė matė ir įvardijo biliūnišku suvokimu „savo prislėgtos lietuvių liaudies taurumą, išmintį, grožį ir, kas svarbiausia, geresnio, šviesesnio gyvenimo pasiilgimą <...> žadinama kiekvieną eiti progreso keliu ir kurti gyvenimą, pagrįstą žmogaus vertės suvokimu“ (p. 480). Todėl dėmesys, rūpestis, atjauta ir atsakomybė, įsipareigojimas neleido J. Biliūnui dirbti „ką nors paviršutiniškai, pusiau, <...> kuo patys giliai netiki, – tai ne karjeros žmogus, kuriam pirmon eilėn rūpi asmeniškai patogumai“ (p. 60). „Ne primesti, o vidaus kovoje įsigyti principai ugdė didžiausią reiklumą sau, aštrų atsakingumo prieš liaudį jausmą... ėmėsi tokio darbo, kuris buvo jo aplinkoje reikalingiausias, – sąmoninti liaudį“ (p. 69). Analizuojant apsakymą „Ubagas“ skaudžiai išsakomas aukojimasis ir įsipareigojimas, begalinė, visa dovanojanti meilė vaikams ir kuklus noras netrukdyti jiems gyventi. Perpildytas neišsakyto skausmo ir čia tėvas mato svarbesnį rūpestį: „Susirūpinus, kad šiuo metu išsigandusios ir išplėtos vaikų akys matant išvaromą senelį, kada nors iš namų „nevarytų savo tėvo“ (p. 339).

Šis rūpestis kaip ir nuolatinis prisiminimas artimųjų, ilgesys tėviškės, Tėvynės nutilo tik rašytojui išėjus anapilin. Dr. M. Lukšienės parengtų studijų „Laiko prasmės“ ir „Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba“ mokslinė analizė, refleksija, galimybė perskaityti Doktorės rašytus dienoraščius vaikystėje iki studijų pradžios leidžia teigti, kad iš kartos į kartą perduotas vertybes M. Lukšienė ne tik perėmė, bet ir įtvirtino, išplėtojo, kurdamą Lietuvos švietimo sistemos principus, uždavinius nepažeidžiant principinės nuostatos, kad „švietimo sistema grindžiama esminėmis tautos bei Europos kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos vertės, prigimtinės žmonių lygybės, sąžininės laisvės, žmogaus dvasios racionalių bei intuityviųjų aspektų pripažinimu, artimo meilės, tolerancijos, demokratiškos visuomenės santykių teigimu“ (1993, p. 327).

Todėl studijuotų tekstų analizė leidžia daryti išvadas:

- išryškintų vertybių – laisvės, tautiškumo, mokslo, pagarbos ir pagalbos kitam, atsakomybės ir įsipareigojimo ir kt. tvarumą pagrindė senelių Agotos ir Mato Janulaičių šeimos mamos Julijos Janulaitytės, jos pirmojo vyro J. Biliūno tėvelio Stasio Matjošaičio vertybinių nuostatų pasauliai, juose nematomi deganti biliūniškoji

„Laimės žiburio“ šviesa turi glaudžių sąsajų su M. Lukšienės gyvenime, darbe ir mokslinėje veikloje puoselėtomis vertybėmis;

- reikšmingiausia tai, kad šios vertybės Doktorės asmenybėje buvo dar ryškesnės, stipresnės, patrauklesnės, spinduliuojančios, nes jos vertybiškai brendo šeimos vertybių, einančių iš kartos į kartą, pagrindu;
- laisvė M. Lukšienės suvokta kaip „procesas – išviršinys, bet dar daugiau – vidinis, visų mūsų mokymas ir mokymasis ir laisvė kurti, ir joje gyventi“ nepažeidžiant kitų laisvės, įtvirtinant atsakingos ir doros, demokratiškos laisvės nuostata;
- tautiškumo tvarumas, raiška esti saugant, tobulinant ir skleidžiant tautinio tapatumo suvokimą žmogaus, tautos ir valstybės lygmenyse ugdant „atvirumą pasauliui ir asmenybės kitoniškumą neprarandant savosios kultūros pamato“;
- mokslo – mokyklos – uždavinys – „atverti kiekvieno protą pažinimui, mąstymui, kaitai, kūrybai, pagalbai“;
- atsakomybei ir įsipareigojimui suvokiant, kad mokymas ir mokymasis – „tai ne metodikos keitimas, ne vieno ar kito dalyko sustiprinimas ar susilpninimas, ne žinių kiekio dydis – tai esminis kito santykio su pasauliu kūrimas“, išliekant laisvam, doram ir atsakingam.
- dr. Meilės Lukšienės senelių ir tėvų šeimose organizuotas kasdienis gyvenimas remiantis didžiosiomis vertybėmis ne tik sudarė sąlygas jų tvarumui, bet ir išugdė dvasinį intelektą, išmintį, kuris uždega asmenybę rūpesčiu žmogui ir tautos likimui.

Literatūra

1. Bruzgelevičienė R. T. *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997*. Vilnius: Sapnų sala, 2008.
2. Janulaitytė-Biliūnienė-Matjošaitienė J. *Laiko prasmės*: [Julijos Biliūnienės-Matjošaitienės atsiminimai: dukters pasvarstymai: medžiaga besiformuojančios lietuvių inteligentijos mentalitetui suvokti] / Julija Biliūnienė-Matjošaitienė, Meilė Lukšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
3. *Lietuvos švietimo reformos gairės*, 1993.
4. Lukšienė M. *Jono Biliūno kūryba* / M. Lukšienė. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
5. Lukšienė M. *Jungtis* / Meilė Lukšienė: [sudarė Ramutė Bruzgelevičienė]. Vilnius: Alma littera, 2000.

6. *Pedagogika*: mokslo darbai, 2010, t. 100.
7. Zohar D., Marshall I. *Dvasinis kapitalas: gerovė, kuri gali padėti išlikti*. Vilnius: Tyto alba, 2006.

Summary

Marijona Barkauskaitė

ORIGINS OF SUSTAINABLE VALUES

The present article focuses on the attempts to disclose the sustainable values in the creative output of Hab. Dr. Lukšienė as manifested in her two scholarly studies, 'The Meanings of Time' (Laiko prasmės) and 'Life and Creative Work of Jonas Biliūnas' (Jono Biliūno gyvenimas ir kūryba). The in-depth analysis of the two studies allows to assert that Hab. Dr. Lukšienė's fundamental value-based views and beliefs had been primarily shaped by her family environment (in the first place – on her mother Julija Janulaitytė-Biliūnienė-Matjošaitienė's side) as well as by the processes of complex sociocultural development of that time. In turn, her value-based world outlook had also been strongly influenced by her mother's first husband Jonas Biliūnas' life story and creative output.

Hab. Dr. Lukšienė is generally considered as a personality of phenomenal nature whose major concerns, even since her very young days, centred around a range of issues about how to educate individuals as the main agents of the nation and society at large. She felt obliged and was guided by 'a sense of responsibility for everything that was taking place around me'. By communicating face to face with that exceptional personality as well as by studying her scholarly heritage, one cannot help admiring the depth and breadth of the scope of her values. Thus it is only natural to search for explanations and implications in order to answer questions about the origins of her sustainable values, about her dedications and fidelity to her values despite the most hurting effects in some unusually complex situations of her professional and social life, and about her ability to preserve composure and self-esteem in the most unfavourable circumstances.

Therefore, the aim of the present article was to reveal the sources and origins of Meilė Lukšienė's sustainable values. Dr. Lukšienė's warning about the necessity to be cautious of 'not floating on the surface in one's daily existence' (1993) had been one of her own guidelines in life since her very young days and she proved being capable of 'not floating on the surface' in what she did.

The basic sources for our analysis were Meilė Lukšienė's prepared studies 'Life and Creative Work of Jonas Biliūnas' and 'The Meanings of Time'. The main method used was the ethnographic study that enabled us to identify the values under discussion in different forms of their manifestations in a variety of life situations, also materials about the people from Meilė Lukšienė's closest environment: her parents, family friends and other contemporaries.

We have restricted our study to a certain number of values only, namely, the ones of freedom, education, national awareness and dignity, respect and care of other people, responsibility and obligation. We were very much aware of the interplay of the values under discussion as well as of their underlying significance in shaping all other personal values in the individual's value-based existence.

Meilė Lukšienė's mother Julija Janulaitytė (Biliūnienė-Matjošaitienė), mainly in her reminiscences about her parents' mode of living, as well as about her own childhood, revealed a great variety of contexts, in which their family-observed values can be traced and explored. M. Lukšienė's mother Julija Janulaitytė's family advocated and observed values focused on the issues of social, cultural, educational, economic and political character in their most varied manifestations.

Our second major source of analysis was Meilė Lukšienė's study 'Life and Creative Work of Jonas Biliūnas'. The choice was preconditioned by our goal to investigate two issues under discussion: 1. To what extent Meilė Lukšienė's mother Julija Janulaitytė relied on her family-specific values, acquired in her early years of growing and maturing, throughout her independent life, within the framework of family-life, professional world and society-bound activities; 2. What specific value-based views Meilė Lukšienė pointed out and defined while studying the life and creative output of J. Biliūnas on the basis of recorded memoirs presented by the writer's contemporaries, oral accounts as well as on the basis of Meilė Lukšienė's mother's reminiscences.

In the process of our study, we exceptionally focused on the following values: those of freedom, national dignity, care and readiness for assistance, learning, the perceived relevance of education, responsibility and obligation. We also admit that these values become interrelated in specific and multi-faceted contexts of their manifestation with other values also finding place under certain circumstances.

Our carried out research of M. Lukšienė's two studies, 'The Meanings of Time' and 'Life and

Creative Work of Jonas Biliūnas', alongside our reflections on face-to-face communication acts with M. Lukšienė, also on the basis of her diaries, written prior to the years of her university studies, enabled us to draw the following conclusions:

- The sustainability of values under discussion, namely those of freedom, national dignity, care and readiness for assistance, learning and the perceived relevance of education, responsibility and obligation comes from their originating sources: the family of her grandparents, Agota and Matas Janulaičiai, her own mother Julija Janulaitytė and her first husband J. Biliūnas' father Stasys Matjošaitis, with the permeating light of Biliūnas – specific perception of meaningful living as 'the lantern of happiness' –seeker.
- It should be pointed out that the values under discussion were certain to acquire enhanced effect in the mature personality of Meilė Lukšienė and they had an enormous emancipating impact on other people Meilė Lukšienė came into contact with. M. Lukšienė-perceived freedom is understood as 'a process with its distinct manifestations on the surface, but in equal measure, and even more so – as an inner process involving the capability of learning and teaching how to build freedom as well as how to live with it', without violating the freedom of other individuals but rather asserting the attitude of responsibility and fairly manifested understanding of honest freedom.
- The sustainability of national dignity and its manifestations can be traced in the process of

cherishing, developing and communicating this understanding on the levels of a separate individual, nation and state, in an attempt to educate 'openness to the world and otherness of personality, but simultaneously – to preserve the fundamental understanding of own culture'.

- In turn, the major objective of education and school is to perform the role of 'eye-opener and mind-activator', on the road to personal cognition, thinking, change, creativity and readiness to assist.
- The values of responsibility and obligation are treated as 'the process of building essentially different type of relationships, with the surrounding world' through freely-chosen, honest and responsible behaviour, these values 'by no means coincide with partial processes of changing methodology alone or giving greater or smaller prominence to separate school subjects, they are not comparable to the amount of knowledge either'.
- The very daily-life environment alongside the advocated and consistently followed values in the families of M. Lukšienė's parents and grandparents lay at the basis of the most significant and sustainable M. Lukšienė's values, which, in turn, facilitated the processes of developing emotional intelligence and well-represented wisdom resulting in aspirations to dedicate own life to undeniable devotion to her nation and its people.

Keywords: values, attitudes, sustainability.

*Lietuvos edukologijos universitetas
Iteikta 2013 m. birželio mėn.*